

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**Magyar hadifogolysors Olaszországban
Kozeschnik János őrvezető hosszú hadifogsága**

Takács Bálint

Témavezető: Prof. Dr. Pete László

DEBRECENI EGYETEM

Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2022

I. Az értekezés célkitűzése, a téma körülhatárolása

Értekezésem a magyar hadifoglyok helyzetét, életét hivatott bemutatni Olaszországban, az első világháború idején egy hadifogoly, Kozeschnik János őrvezető (budapesti 1. honvéd gyalogezred) történetének tükrében. A témaválasztásnak két fő indoka van. Egyrészt, habár az első világháborús hadifogságról már több monográfia, tanulmány és doktori disszertáció is született, továbbra is vannak kihasználatlan források, úgy levéltári hivatalos iratok, mint hadifoglyoktól származó autobiografikus források. Másrészt, és az előbbivel összefüggésben, a Nagy Háború százéves évfordulója fellendítette az ezzel a témával kapcsolatos kutatásokat. Ugyanakkor az összes témába vágó forrás számba vétele, az összes, száznál is több olaszországi hadifogolytábor, illetve több mint százezer magyar hadifogoly életének bemutatása meghaladja egy PhD-disszertáció kereteit. Emiatt szükségessé vált a téma leszűkítése.

Kiválasztottam egy hadifoglyot, akitől bőségesnek mondható forrásanyag maradt fenn, és bemutatom az ő hadifogságbeli életét, azokat a hadifogolytáborokat vizsgálva, ahol őt internálták. Kozeschnik Jánostól több mint száz üzenet maradt fenn, amit a hadifogságból küldött haza szeretteinek levelezőlapokon. Az ő története azért is megfelelő, mert fogsága idején hét helyet is megjárt: öt olaszországi hadifogolytábort (Civita Castellana, Santa Maria Capua Vetere, Padula, Vittoria és Cassino), egy katonai kórházat (Altamura) és az albániai munkavégzést, amelyek történetét még nem dolgozták fel teljes egészében sem olasz, sem magyar történészek. Ugyanakkor nemcsak az egyes hadifogolytáborok történetéhez van mit hozzátenni, hanem a hadifoglyok ellátása szabályozásának kérdéséhez is, ami az értekezés elején kap helyet, a Kozeschnik által megjárt hadifogolytáborokról szóló fejezetek előtt. Az értekezésnek így három tudományos célkitűzése van:

- 1) összefoglalni a vizsgált hadifogolytáborokról és az albániai munkavégzésről eddig megjelent tudományos eredményeket;
- 2) kiegészíteni ezeket saját, új megállapításokkal;
- 3) közreadni a hadifogolytáborokban internált magyar hadifoglyok neveinek listáját.

A hadifogság témájában alapk munkának számít a háború utáni években szerkesztett kétkötetes *Hadifogoly magyarok története*, azonban konkrétan az olaszországi hadifogságnak csupán két fejezetet szenteltek, az első kötetben (szerk. Baja Benedek et al., 1930). Ehhez volt mit hozzátenni, mivel nem végeztek mélyfűrást az olasz levéltári iratokban és a hadifoglyoktól megmaradt anyagoknak is csak egy részét használták fel. Hosszú cezúra után, a kétezres években jelentek meg újabb publikációk a témában. A nagyobb munkák közé tartozik Keglovich Rita doktori (2018) és Juhász Balázs habilitációs (2022) értekezése. Azonban az

értekezésemben vizsgált témákkal, azaz a hat hadifogolytáborral, az albániai munkavégzéssel és Kozeschnik János történetével a kutatók nem, vagy csak röviden foglalkoztak, és nem állítottak össze névlistát valamely hadifogolytáborhoz. Kivételt képez a vittoriai tábor, amelyről egy magyar-olasz szerzőpáros, Juhász Dezső és Giancarlo Francione publikált egy kétnyelvű könyvet (*Magyar kápolna Szicíliában*, 2017), illetve a padulai és a cassinói, amelyekről olasz történészek adtak ki egy szerkesztett könyvet, illetve egy forrásgyűjteményt.

Első közleményeim a háború évfordulóján jelentek meg. A kutatás elején azokat a helyszíneket kezdtem el vizsgálni, ahol a magyar hadifoglyok nagyobb számban voltak elhelyezve. A téma leszűkítését követően a releváns hadifogolytáborokról kezdtem el publikálni; és a *Hadtörténeti Múzeum Értesítőjében* megjelent a Kozeschnik-forrásanyagról szóló cikkem, melynek tartalmát és szerkezetét a jelen dolgozatba átvettem. Egy általánosabb, áttekintő jellegű publikációm is megjelent, egy konferenciaelőadás nyomán.

II. Az alkalmazott módszerek vázolósa

A Kozeschnik Jánostól megmaradt forrásanyagot — 120 db levelezőlap, egy távirat, egy leszerelési igazolvány, egy fogságba esési értesítő és öt korabeli fénykép, melyet a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum őriz — mások még nem dolgozták fel. A hadifoglyok ellátásának kérdéséhez a legalapvetőbb forrásanyag az Olasz Hadügyminisztériumon belül létrehozott Hadifogolyügyi Bizottság szabálygyűjteményei és körlevelei, melyek az — Olasz Királyság által is aláírt — 1907-es IV. Hágai Egyezményrel összhangban keletkeztek. Ezen kívül miniszteri, vezérkari és hadbiztosi rendeletek is szabályozták a hadifogságot. A munkamódszerem lényege, hogy e rendelkezéseket összevetem a hadifoglyok, köztük Kozeschnik János által írt forrásokkal (naplók, visszaemlékezések, levelezések), valamint az adott hadifogolytáborban hivatalos látogatást végzett személyek — a Vöröskereszt Nemzetközi Szervezetének munkatársai, semleges országok (főként Spanyolország és Svájc) diplomatái és a helyileg illetékes olasz megyéspüspök — jelentéseivel.

A hadifoglyok forrásai kritikával használandók. A levelezésekben előfordulhat, hogy a hadifogly elhallgat vagy megváltoztat információkat azért, hogy üzenete ne akadjon fenn az olasz vagy az osztrák–magyar cenzúrán. A visszaemlékezésekben előforduló torzítások általában emlékezési vagy észlelési akadályokra vezethetők vissza. A levelezés az autobiografikus források közé tartozik, mivel a levél írója önmagáról beszél, szubjektív történelmet alkot.

A vizsgálat során — a *Hadifogoly magyarok történetéhez* és a többi kutató munkájához hasonlóan — életmódtörténeti kérdésekre keresem a választ: Mikor érkeztek a hadifoglyok az adott táborba? Hányan voltak? Miért ott internálták őket? Hogyan bántak velük? Milyen ellátásban részesültek (élelmezés, ruházkodás stb.)? Mivel töltötték az időt; voltak-e hitéleti, szórakozási, sportolási, nyelvtanulási stb. lehetőségeik? Dolgoztatták-e őket? Hányan voltak magyarok és hogy hívták őket? Vesztette-e ott életét magyar hadifogoly? Került-e onnan haza magyar katona hadifogolycseré útján? Mikor, milyen okokból szállították el innen a hadifoglyokat?

A vizsgálat hipotézisét, nevezetesen, hogy a magyar hadifoglyok a körülményekhez képest jó és emberséges ellátásban részesültek a Kozeschnik János által megjárta hadifoglytáborokban, a levelezőlapok kirívóan nagy számának függvényében állítottam fel. Feltételezhető ugyanis, hogy ha a levelezést mint szolgáltatást ilyen sűrűn tudták biztosítani a hadifoglyok számára (nyilvánvalóan nem csak Kozeschniknek), akkor a többi területen (élelmezés, időtöltés stb.) is hasonlóan jó lehetett az ellátás színvonala.

A vizsgált hadifoglytáborokról magyar és olasz lapokban is megjelentek tudósítások, amelyeknek köszönhetően tovább lehet árnyalni a képet.

A munka során fel kell idézni a háború egyes eseményeit (például Kozeschnik János alakulatának fogságba esése, a szerbiai halálmars, az isonzói csaták alakulása stb. kapcsán). Ebben Galántai József monográfiájára és Balla Tibor tanulmányaira hivatkozom, illetve forrásként használom az ezredalbumokat és József főherceg naplóját.

A kutatás másik fő célkitűzése a magyar hadifoglyok neveinek összegyűjtése. Ezt is leszűkítettem a vizsgált hadifoglytáborra. Aprólékos kutatómunkát igényelt; a teljességre törekedtem. Az eredmény minden bizonnyal hasznos lesz a család-, illetve helytörténet-kutatók számára, mivel a hadifoglyok nevei mellett a születési évüket és a lakóhelyüket is tartalmazza, illetve utóbbiak hiányában az ezredét.

Ennek legfőbb forrásbázisa a *Verlustliste*, melynek 1916 és 1918 között kiadott összes számát át kellett nézmem. A magyarországi hadifoglyok adatait kigyűjtöttem, a nem magyarországiakat pedig megszámláltam országonként, hogy láthatóvá váljanak a hadifoglyok nemzetiségi arányai az egyes táborokban. A munka során az Arcanum Digitális Tudománytár volt segítségemre, amelyben nemcsak megtekinthető, de keresőmotorral át is vizsgálható a digitalizált forrásanyag. Értelemszerűen a hadifoglytáborok nevére kerestem rá, de szükséges volt ezt több variációval is elvégezni:

- A többtagú hadifogolytábor-nevek esetében az egyes nevekre külön is rákerestem (Civita Castellana, Civita, Castellana; Santa Maria Capua Vetere, Santa Maria, Capua), kivéve Casale d'Altamura esetében, ahol csak az *Altamura* keresőszót használtam, mert a Casale keresőszóra is vannak találatok, de ebből az egy szóból nem derül ki, hogy a Casale di Altamura-i vagy a Casale Monferrato-i táborról van-e szó.
- Santa Maria Capua Vetere nevét esetenként rövidítve írták (S.M.C.V.).
- Elírás, illetve gépelési hiba okán is további keresést kellett végezni (Vittoria: *Vittorio*, *Vittori*; Padula: *Padul*; Altamura: *Alta mura*, *Altamur*; Cassino: *Casino*).

A Veszteséglajstromos füzetek használata során néhány tényezőt figyelembe kellett venni. Egyrészt, ezekben a hadifoglyok alakulatát, születési évét és származási, illetve születési helyét tüntették fel, valamint a hadifogolytábort, ahol internálták, vagy a tényt, hogy elhunyt vagy eltűnt. Ezek alapján csak következtethetünk a magyar származásukra, ugyanis a nemzetiségüket nem jegyezték fel. A listám így nem nemzetiségi szemponton alapszik, hanem területin: nem pontosan a magyar, hanem a magyarországi hadifoglyok listája lett. Másrészt, a hadifoglyok magyar keresztnéveit esetenként németül írták, s ezeket a listámban magyarra visszaalakítottam. Harmadrészt, önmagában erre a forrásra alapozva nem lehet azt állítani, hogy egy hadifogoly éppen a megjelölt hadifogolytáborban volt, amikor az adott füzet megjelent, mivel ezek mindig utólag jelentek meg. Ez a magyarázat arra, hogy például a Civita Castellana-i hadifoglyok hogyan szerepelhetnek olyan számokban, amelyeket azután adtak ki, hogy ezt a hadifogolytábort már felszámolták; vagy hogy miért van olyan kevés név Cassinóból — hiszen 1918 őszén kerültek oda nagyobb számban magyarok, köztük Kozeschnik János is, ám a fegyverszünettel véget ért a Veszteséglajstrom kiadása.

A névlista másik fő forrásbázisa a sajtó: számos üzenetet találunk magyar hadifoglyoktól, akik valamely hazai lapon keresztül jelezték, hogy hol internálták őket, esetenként meglehetősen hosszan felsorolva a bajtársaik neveit is, illetve az ezredüket.

III. Az értekezés új tudományos eredményei

Kozeschnik János 1915. december 8-án, a 4. isonzói csatát követő időszakban esett olasz hadifogságba, a San Michele-hegyen. Vesztegzárban tartották a front mögött, körülbelül 8 napig, elkerülendő, hogy valamilyen fertőző betegséget bevigyen Olaszországba.

Az első hely, ahol huzamosabb időre elhelyezték, a közép-olaszországi Civita Castellana város mellett található 16. századi vár, a *Forte Sangallo*, mely körülbelül 700 osztrák–magyar

hadifogolynak adott otthont szűk egy éven keresztül, 1915 júliusától 1916. május 22-ig. Az ottani bánásmód és ellátás több forrás szerint is jónak mondható, habár néhány hadifoglyot elzárással büntettek és rokkantak is voltak a táborban. Az élelmezésre vonatkozóan Kozeschnik János üzeneteiből (összesen 18 db) kiderül, hogy melyek azok a cikkek, amelyek nem vagy nem elegendő mennyiségben voltak elérhetőek a hadifoglyok számára: több alkalommal kért kockacukrot és szalámit. Első üzeneteiben még pálinkát és rumot is kért, de később ezeket visszamondta, mert a tudomására jutott, hogy a tömény szeszesitalok fogyasztása tilos volt a hadifoglyok számára. Kért még továbbá bajuszkötőt, szappant, fogkrémet és játszókártyát is. Kéthetente szeretett volna kapni 100 gramm dohányt. Ruhát nem kért, ami megerősíti, hogy az olaszok ellátták ruhával a közkatona-hadifoglyokat. Vasárnaponként katolikus istentiszteleten vehettek részt és több analfabéta megtanult írni-olvasni. Hetente küldhettek haza üzenetet levelezőlapon.

Kozeschnik Jánost 1916 májusában átszállították a szintén közép-itáliai Santa Maria Capua Vetere mellett felépített, 5.000 fő befogadására alkalmas barakktáborba, ahonnan 14 levelezőlapja maradt fenn. A táborba látogató spanyol katonai attasé összbenyomását kiválóan minősítette. Kozeschnik szappant, cukrot és tésztát (édes vagy sós süteményeket), valamint pénzt kért otthonról. Egy olasz újságíró tudósítása szerint biztosított volt az ivóvíz és a fürdés lehetősége; a hadifoglyok teniszezhetek és kuglizhattak. Ugyanakkor az olasz cenzúrán fennakadt néhány katona üzenete, akik az élelemellátásra panaszkodtak. 1916-ban még csak a táboron belül dolgoztak a foglyok; ruházatuk, cipőjük foltozásával, rendben tartásával, a tábor épületének tatarozásával stb. foglalkoztak. A későbbi években a mezőgazdaságban dolgoztak. 1918 őszén a lengyel nemzetiségű hadifoglyok gyűjtőtáborának jelölték ki a tábort. A város mellett egy tiszti tábor is működött (*Casino Multo*) már 1915 őszétől kezdve.

1917. január közepén Padulába helyezték át Kozeschnik Jánost, ahonnan 13 levelezőlapja maradt fenn, amit hazaküldött és négy, amit ő kapott. A tábor egy karthauzi kolostorból és a mellette felépített, 15.000 fős kapacitású barakktáborból állt. Az élelem, a vízellátás és a lelki élet kielégítőnek mondható. Többektől maradtak fenn fényképek, melyeket a szeretteiknek küldtek haza. Több forrásban is előjön a tábori színház, amelyben Kozeschnik zenészként hasznát tudta venni polgári foglalkozásának. Viszont gyakoriak voltak a szökési kísérletek és két járvány is elterjedt: a kolera és a tífusz. A pénzküldemények akadozva érkeztek meg. 1917 nyarán a cseh és szlovák nemzetiségű hadifoglyokat kezdték el oda gyűjteni, így Kozeschnik új helyre került.

1917 november közepéig volt Vittoriában, a legnagyobb — tízezer fős — szicíliai hadifogolytáborban. Az innen küldött levelezőlapjai közül csupán négy maradt ránk, míg felesége ide kézbesített levelezőlapjai közül kilenc is megvan. Fényképész ebben a táborban is volt. Itt már bizonyítottan rossz volt az élelemellátás és a levelezés is. Továbbá egy budapesti tudósítás szerint a táborban elterjedt a malária, de ezt az olasz katonai hatóságok cáfolni tudták.

Az olaszok Albánia déli, általuk megszállt részébe 1917 ősztől kezdve vittek át több ezer hadifoglyot infrastrukturális munkavégzésre: a Vlora körüli maláriás terület szanálására, a megszállt terület távíró-kommunikációs hálózatának kiépítésére, a már megépült utak karbantartására és egy transzbalkáni vasútvonal létesítésére. Ennek két fő oka volt: egyrészt a balkáni front nem biztosította a kellő mennyiségű hadifogoly-munkaerőt, másrészt az olasz külügynek tervei voltak Albániával. A térség infrastruktúrájának fejlesztésében magyar emberek jelentős szerepet játszottak. Ugyanakkor a körülmények ott voltak a legrosszabbak, ezt Horthy László, a 85. közös gyalogezred önkéntes tizedesének visszaemlékezése is megerősítette. Rengetegen elkapták a maláriát, köztük Kozeschnik János is, aki kórházba került.

A dél-olaszországi Altamura városban működő katonai kórházban tapasztalt ellátásról Kozeschnik nem hagyott hátra feljegyzést, csak egy levelezőlapon tudatta, hogy ott gyógyult ki a maláriából, 1918 októberében. Ezért a hadifoglyok kórházi ellátását más források bevonásával vizsgáltam. Ezek közé tartozik id. Balázs Vendel naplója, akit a L'Aquilai Katonai Kórházban kezeltek. Altamura város mellett egy szintén nagyobb, hatezer fős kapacitású hadifogolytábor is működött, ahol Kozeschnik nem járt. Ettől függetlenül ugyanúgy megvizsgáltam ezt a tábor is, számba véve az olasz kutatók publikációit és hozzáadva a magyar katonáktól megmaradt forrásokban fellelhető adatokat.

Kozeschnik János utolsó állomáshelye a Rómától kb. 130 km-re található Cassino város melletti 15.000 fős hadifogolytábor volt (*Villa Molini*). A magyar katonák nagyobb arányban voltak ott jelen, ami a tiszti hadifoglyoktól megmaradt források nagy számában is tükröződik. Azonban a Veszteséglajstromos füzetekben alig regisztráltak cassinói hadifoglyokat, ezért a vártnál kevesebb magyar katonát tudtam azonosítani. A táborba látogató spanyol katonai attasé szerint a hadifoglyok elégedettek voltak az ottani körülményekkel. A magyar források ennek ellentmondanak, leginkább a bánásmódot, az élelemellátást és a levelezést illetően. Kozeschnik pincéerként dolgozott a tiszti részlegen. A várva várt hazatérés 1919 szeptemberében valósult meg, leszerelési igazolványát a hónap 29-én kapta meg, Csóton.

Az öt itáliai hadifogolytáborban viszonylag jó körülmények között élhetett. Az 1918 nyarán elkapott maláriától eltekintve mindvégig egészséges maradt. Azonban a hadifoglyok jó és emberséges ellátására vonatkozó hipotézisem csak részben igazolódott be. Kozeschnik rendszeresen panaszkodott ugyanis az élelem mennyiségére, eladósodásra, felesége levelezőlapjainak késésére, az unalomra, és ami a legfontosabb, szerettei hiányára. Nem tudni továbbá, hogy a cenzúrától tartva milyen egyéb panaszt hallgatott el, például a felügyelő olasz tisztekre vonatkozóan — valószínűleg megerősítené a többiek panaszait. A hadifoglyoktól és a táborokba látogató személyektől (olasz megyéspüspökök, semleges országok küldöttei) származó források sok esetben mondanak ellen az olasz forrásokban lefestett idilli képnek. Így megállapítható, hogy az olaszok eleinte valóban igyekeztek jó és emberséges körülményeket teremteni a hadifoglyok számára, ám a háború előrehaladtával ez egyre kevésbé mondható el, ami nemcsak az élelemhiányra és az elharapódzó járványokra vezethető vissza, hanem némi szándékosságra is.

Ami a magyarok névlistáját illeti, 2.408 hadifoglyot sikerült beazonosítani: Civita Castellana-ból 176-ot, Santa Maria Capua Veteréből 253-at, Padulából 1.086-ot, Vittoriából 227-et, Altamurából 550-et és Cassinóból 116-ot. Ez az összes magyar hadifoglyinak körülbelül a 2-3%-a, ami jó eredménynek mondható, abból kiindulva, hogy a kutatás hat hadifogolytáborra vonatkozott, ami az összesnek körülbelül a 6%-a, és figyelembe véve, hogy forráshiány miatt teljes listát egyik táborhoz sem lehet összeállítani.

Nyilvántartási szám: DEENK/252/2022.PL
Tárgy: PhD Publikációs Lista

Jelölt: Takács Bálint
Doktori Iskola: Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola
MTMT azonosító: 10057904

A PhD értekezés alapjául szolgáló közlemények

Magyar nyelvű könyvrészletek (3)

- Takács, B.:** Magyar hadifoglyok Civita Castellában (1915-1916).
In: Tavasz Szél - Spring Wind 2019. : Tanulmánykötet. Szerk.: Bihari Erika, Molnár Dániel, Szikszai-Németh Ketrin, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 83-95, 2020.
ISBN: 9786155586521
- Takács, B.:** A Nagy Háború magyar hadifoglyai Olaszországban.
In: Az Osztrák-Magyar Monarchia és a történelmi Magyarország összeomlása 1918-ban : Konfliktusok és megoldási kísérletek. Szerk.: Barta Róbert, Kerepeszki Róbert, Pintér Zoltán Árpád, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Történelmi Intézet, Debrecen, 125-138, 2019. ISBN: 9789634901341
- Takács, B.:** Magyar hadifoglyok L'Aquilában (1915-1918).
In: Tavasz Szél - Spring Wind 2018 : Tanulmánykötet. Szerk.: Keresztes Gábor, Szabó Csaba, Doktoranduszok Országos Szövetsége, Budapest, 713-724, 2018. ISBN: 9786155586316

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (3)

- Takács, B.:** A Fonte d'Amore-i hadifoglytábor az első világháborúban.
Klió. 27 (1), 56-60, 2018. ISSN: 1216-2965.
- Takács, B.:** Kozeschnik János élete olasz hadifogságban a levelezése tükrében.
Hadtört. Múz. Ért. 18, 37-66, 2018. ISSN: 0238-4442.
- Takács, B.:** Magyar és olasz hadifoglyok cseréje az első világháború alatt és azt követően.
Klió. 26 (2), 52-55, 2017. ISSN: 1216-2965.

Idegen nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (2)

- Takács, B.:** Prigionieri di guerra ungheresi a Padula durante la prima guerra mondiale.
Ital. Debr. 27, 91-119, 2022. ISSN: 1219-5391.
DOI: <https://doi.org/10.34102/itde/2021/11034>

8. **Takács, B.:** Prigionieri di guerra ungheresi all'Aquila (1915-1919).

Ital. Debr. 24, 183-197, 2018. ISSN: 1219-5391.

DOI: <https://doi.org/10.34102/italdeb/2018/4669>

További közlemények

Magyar nyelvű könyvek (1)

9. Szerk. Barta, R., **Takács, B.:** Földváry László első világháborús hadinaplója. Debreceni Egyetem Történelmi Intézet, Debrecen, 240 p., 2020. (Speculum historiae Debreceniense, ISSN 2060-9213 ; 27.) ISBN: 9789634901945

Magyar nyelvű tudományos közlemények hazai folyóiratban (3)

10. **Takács, B.:** Történeti emlékezet és rendszerváltások: Hatalmi politizálási alternatívák a 20. századi Magyarországon.

Debr. Szle. 29 (3), 352-355, 2021. ISSN: 1218-022X.

11. **Takács, B.:** Tergeste vezető rétege a római császárkorban a feliratok tükrében.

Juvenilia. 6, 348-373, 2015. ISSN: 1788-6848.

12. **Takács, B.:** Itália története. I. kötet.

Klió. 23 (4), 9-12, 2014. ISSN: 1216-2965.

Ismeretterjesztő, népszerűsítő cikkek (1)

13. **Takács, B.:** Magyar hadifoglyok Olaszországban a Nagy Háború idején.

Újkor.hu 2019, 1-5, 2019.

A DEENK a Jelölt által az iDEa Tudóstérbe feltöltött adatok bibliográfiai és tudománymetriai ellenőrzését a tudományos adatbázisok és a Journal Citation Reports Impact Factor lista alapján elvégezte.

Debrecen, 2022.05.20.

